

УДК 159.947

Бондаренко Я.Г., старший викладач, кафедра тактико-спеціальної підготовки навчально-наукового інституту підготовки фахівців міліції громадської безпеки ХНУВС

МІЖНАЦІОНАЛЬНІ КОНФЛІКТИ І МВС: ДЕЯКІ НАСЛІДКИ ПСИХОЛОГО-ПОЛІТИЧНОГО ВПЛИВУ

У статті надані причини втягування особового складу МВС у конфліктні ситуації міжнаціонального, релігійного, політичного характеру. Розкриті фактори, що впливають на психологічний стан працівників органів внутрішніх справ, що беруть участь в урегулюванні конфліктів.

Ключові слова: міжнаціональні конфлікти, психологічний стан працівника ОВС.

Постановка проблеми. Становлення незалежних національних держав на території колишнього СРСР відбувалося в умовах неминучого руйнування одних і формування інших політичних структур. Процес створення нових держав та їх соціально-політичних інститутів потенційно конфліктний, оскільки боротьба йде насамперед за ресурси і можливість здійснювати контроль над ними. Причому, якщо власність в умовах ринку - основний ресурс, то влада в даному випадку виступає як найважливіший засіб, за допомогою якого можна здійснювати контроль над цим та іншими ресурсами.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні вже цілком очевидно, що саме боротьба за владу, за перерозподіл влади на різних ярусах етнополітичних структур: Центр - республіки; республіки - автономії; республіки - меншості без етнічного статусу, - знайшла в країнах Східної Європи форму міжнаціональних конфліктів. Їх нещадний вогонь прискорив падіння багатонаціональних "імперій", відкривши простір сепаратистським тенденціям, що, у свою чергу, призвело до нового витка міжнаціональної конфліктності, як усередині нових держав, так і на їх зовнішніх кордонах. У такій ситуації держава, прагнучи зберегти колишню єдність або знову придбану незалежність, але будучи не в силах зробити це політико-економічними засобами, вдається до насильства, що підтвердили події в Югославії, та у республіках колишнього СРСР. Застосування сили в Сумгаїті, Оші, Баку, Фергані, Віль-

нюсі, Тбілісі, в Югославії та в інших регіонах мало різні цілі, форми, наслідки.

Поєднує ж їх те, що кожного разу озброєні підрозділи "виходили з казарм" не за власної ініціативою і бажанням. У тім провина політиків, що у політичній боротьбі знайшли готовність удатися до насильницьких методів забезпечення своїх політичних інтересів. Мова йде про спроби силовими методами вплинути на політику і політичні процеси. Залучення Міністерства внутрішніх справ (МВС) до подібних конфліктів відбувається з ряду причин:

1. МВС - державний орган, який залишається найважливішим знаряддям політичної влади, і, як правило, його структура і діяльність чітко визначена і оформлена у політичних установах, політичних рішеннях, політичних діях.

2. МВС - елемент політичної надбудови суспільства. Один з головних суб'єктів силової політики, інструмент у руках панівних класів при проведенні ними своєї політики насильницькими прийомами.

3. МВС виступає як інструмент політики, тобто інститут, за який йде боротьба класів, партій, соціальних груп.

4. МВС перебуває в центрі політичних процесів у силу того, що є одним з найбільш мобільних, організованих, дисциплінованих і, найголовніше, що володіє інформацією і зброєю інститутом держави.

5. МВС забезпечує досягнення політичних цілей, що ставить перед собою керівництво держави, а також виступало і виступає тією силою, що гарантує стабільність політичного режиму.

6. МВС - найбільш стабільний і політично інертний інститут держави. Більшість державних структур ліквідуються, а силові структури, як правило, перетерпають незначне реформування і залишаються опорою політичних сил, що прийшли до влади.

Ці причини, що випливають із сутності силових підрозділів, при порушенні соціально-політичної стабільності і назріванні конфліктної ситуації дозволяють державі спиратися на МВС з метою зміни політичної ситуації в суспільстві. Таким чином МВС втягується в політичну боротьбу і випробує посилення політичного впливу. Це стосується й участі міліції в міжнаціональних конфліктах.

Однак, до використовуючи міліцію, "хиткий" режим, як правило, не прогнозує тих впливів, яким вона піддається, беручи участь у придушенні національних меншостей, у врегулюванні міжнаціональних конфліктів.

Наочне підтвердження - наслідки спроб силовими методами розв'язати конфлікт колишнього Центру і республік, що встали на шлях суверенізації. Так, залучення бойових підрозділів силових структур, за рішенням політичного керівництва Союзу, у процес врегулювання подій у Баку, Тбілісі, Ризі і Вільнюсі не тільки не сприяло стабілізації обстановки в цих містах і республіках, але і стало джерелом протистояння цивільного населення і військових та міліції. Цьому сприяла і розв'язана в засобах масової інформації, у тому числі і Центрі, така кампанія щодо висвітлення подій, що призвела до політичних акцій та супроводжувалась насильницькими діями проти представників силових структур і відомств.

Політичний вплив на МВС багатогранний та багатосуб'єктний.

До основних суб'єктів, що здійснюють найбільш могутній вплив на працівників міліції за її участі у врегулюванні міжнаціональних конфліктів, відносяться: держава й існуючий у ній політичний режим, інститути цивільного суспільства, у тому числі національної та націоналістичної сутності.

Як основне джерело впливу, безсумнівно, виступає держава, оскільки саме держава реалізує "політичне відношення" до конфлікту, виходячи зі своїх національних інтересів. Відповідно до політичної позиції держави визначається роль і місце в ній МВС.

Найбільш типове "поводження" держави в міжнаціональному конфлікті, а, отже, і роль міліції може зводитися до наступних варіантів:

а) індиферентний підхід, при якому конфлікт ігнорується, зусиль щодо його вирішення з боку держави не докладається. У даному випадку МВС стосовно конфлікту нейтрально, політичний вплив на нього не виявляється;

б) придушення з опором на силу. МВС у центрі політичної дії, а, отже, і в центрі негативного впливу політичних складового конфлікту;

в) ухвалення командного рішення, коли маючи достатню владу національна група приймає рішення, що не враховує вимог іншої групи. Суспільство поляризується за національною ознакою. У даному випадку в МВС може виявитися або "розкол", як це сталося в Югославії, або МВС може опинитися "між двох вогнів". Політичний вплив на органи внутрішніх справ у тій чи іншій ситуації максималь-

ний, він має непередбачені наслідки, аж до ухвалення політичного рішення про самостійні дії;

г) процес переговорів. МВС - стримуючий фактор при дійшовому прагненні держави примирити сторони політичними прийомами. Вплив на міліцію при здійсненні нею миротворчих функцій може бути незначним. У більшості міжнаціональних конфліктів не останню роль відіграє й цивільне суспільство, здійснюючи вплив через політичні партії, у тому числі національної та іншої сутності, через масові громадські рухи та громадські організації, політизовані релігійні об'єднання.

При цьому політичний вплив основних суб'єктів на міліцію при врегулюванні міжнаціональних конфліктів здійснюється через ряд факторів.

У числі основних виділяються:

а) військово-політичні, що включають: боротьбу за владу в регіоні між різними національно-політичними угрупованнями, політичними партіями, громадськими рухами, кланами; сепаратистські тенденції в республіці, регіоні; рівень стабільності політичного режиму і його здатність щодо вирішення міжнаціональних протиріч політико-економічними засобами; зростання числа суб'єктів військової політики й утворення національних армій; збільшення кількості і гостроти міжнаціональних конфліктів у межах держави та біля її кордонів; розширення функцій Міністерства внутрішніх справ, Збройних Сил у зв'язку з участю в урегулюванні конфліктів тощо;

б) соціально-економічні, що включають у себе розрив економічних зв'язків і зв'язків військово-промислового комплексу; погіршення постачання матеріально-технічними засобами, і як наслідок - прискорене моральне та "фізичне" старіння техніки й озброєння; погіршення умов служби, побуту і відпочинку; зниження життєвого рівня всіх категорій особового складу; посилення соціальної напруги в колективах;

г) професійні, пов'язані з ускладненням організації службової підготовки внаслідок кризи і нестабільності суспільства, падінням престижу служби і збільшенням ступеня ризику при виконанні звичайних службових обов'язків, відривом особового складу від службової підготовки, особливо в регіонах конфліктів і таке інше.

в) морально-психологічні включають розгортання ідеологічної кампанії щодо дискредитації силових структур; нав'язування їм ком-

плексу провини за невдачі у врегулюванні міжнаціональних конфліктів; посилення соціальної напруженості в підрозділах, викликане постійною погрозою для життя і здоров'я в регіонах конфліктів, а також відривом особового складу від родин, їх непевністю і побоюванням за життя близьких тощо.

Дія цих факторів відбувається як безпосередньо, так і опосередковано, хоча грань між ними досить рухлива й у більшій мірі залежить від ступеня активності міліції.

Безпосередній політичний вплив міжнаціональних конфліктів на міліцію - наслідок прямого політичного тиску різних інститутів і організацій конфліктуючих сторін. Такому впливові піддаються в першу чергу як сили, дислоковані в регіонах конфліктів, наприклад, прикордонники на кордоні з Наддністрянщиною, підрозділів Міністерств оборони та внутрішніх справ у Криму, так і сили, що безпосередньо беруть участь у "миротворчих операціях" (війська ООН, "миротворчі сили" СНД і т.п.). При цьому найбільш активний вплив на особовий склад ініціюють морально-психологічні фактори, пов'язані з боротьбою за владу в регіоні між різними партіями, кланами і національними громадськими рухами, а також військово-політичні та професійні фактори.

Прийоми безпосереднього впливу в зоні конфлікту коливаються в самому широкому діапазоні: від всіляких обмежень шляхом прийняття дискримінаційних законів, що паралізують життя і діяльність підрозділів, блокад гарнізонів, до різних форм насильства.

Найбільшу небезпеку представляють останні, серед яких виділимо:

- 1) бандитизм, тобто збройний напад організованих кримінальних та інших груп, що нерідко виступають під політичними гаслами, на державні і суспільні установи, господарські підприємства й війська. Регіони міжнаціональних конфліктів для них особливо привабливі, оскільки бойові дії надають їм можливість діяти практично відкрито. Причому доводиться мати справу не з поодинокими нападами, а по суті із широкомасштабним полюванням за зброєю. Причому мова йде про ситуації не політичного, а кримінального характеру, коли підрозділи виявляються заручниками між двома протиборчими сторонами, у блокаді, і виникає небезпека життя працівників міліції, військовослужбовців та членів їх родин.

МВС не може навіть скористатися законним правом на самооборону. Витримане поведження збройних підрозділів (відомо, що довгий час можуть існувати численні розпорядження "не піддаватися на провокації") породжує в нападаючої сторони відчуття слабкості міліції. Безкарність бойовиків і криміналітету розв'язує їм руки і вони розширюють сферу об'єктів нападу. Таким чином складається ситуація (у юридичному аспекті), коли МВС стає "безгосподарним", та піддається фізичному нападу з боку незрозумілого походження озброєними злочинними угрупованнями, що використовують національно-патріотичні гасла.

У той же час складаються проблеми з апеляцією. Події в Нагорному Карабаху, Молдові, Абхазії, Північній Осетії, Чечні - наочне тому підтвердження. Величезна небезпека наявності і дії подібних угруповань полягає в тому, що вони виступають одним із джерел дестабілізації обстановки, перешкодою на шляху пошуку компромісу й у ході врегулювання конфлікту;

2) збройний екстремізм політичних організацій правого і лівого толку. Така форма збройного насильства не є домінуючою в історії національних рухів на території колишнього СРСР. Могутній дестабілізуючий вплив на обстановку в регіоні і вплив на силові структури робить така форма збройного насильства, як збройне "з'ясування відносин" між собою бандитських і особливо політичних угруповань.

Подібна ситуація склалася в Таджикистані, де таджики воюють проти таджиків, клани проти кланів, злиденні, що не мали влади, проти скривджених, що її втратили; бажаючі жити за законами ісламістської держави проти тих, кому зрозуміліше звичні закони соціалістичної держави. Зупинити таке насильство вкрай складно, тим більше, що національні прапори усе більш чітко здобувають характер військових символів, а в суспільній свідомості знову одержує поширення "образ ворога".

Це лише деякі, але найбільш небезпечні форми безпосереднього впливу на міліцію та інші силові структури, обумовлені політичними цілями протилежних сторін і політичною обстановкою в регіоні конфлікту. У той же час варто зазначити, що безпосередній вплив саме по собі, у чистому вигляді, виділити досить складно. Це обумовлюється тим, що Міністерство внутрішніх справ це частина суспільства, всі політичні наслідки від тих або інших рішень, що призвели до

конфліктного протистояння в суспільстві, відображуються на її організмі. Однак, можна стверджувати, що органи внутрішніх справ, розташовані поза регіонами конфлікту, піддаються лише опосередкованому політичному впливу через військово-політичні і соціально-економічні фактори, що є наслідком ускладнення загальної обстановки в державі.

З метою покращення загального рівня здатності працівника міліції до дій в умовах конфліктних ситуацій, що загалом можна кваліфікувати як дії у надзвичайних ситуаціях, разом з навчанням у навчальних закладах не можна не приділити увагу і самій системі службової підготовки, яка діє в органах внутрішніх справ.

Якщо на першій стадії навчання майбутні працівники отримують загальні знання з юридичних, спеціальних дисциплін, що потім використовуються в практичній діяльності, то далі заняття зі службової підготовки потребують доповнення виходячи із потреб підрозділів МВС, що діють на тій чи іншій території.

В існуючій системі постійно проводяться функціональна (вивчення нових наказів, інструкцій, нормативних, правових документів тощо), технічна (формування навичок роботи з технічними засобами), медична, вогнева та фізична підготовка, цивільна оборона, статuti. Недостатня увага приділяється тактико-спеціальній та психологічній підготовці, як у повсякденній діяльності так і до дій у надзвичайних ситуаціях та з урахуванням регіону проходження служби.

Зараз вже є практика доповнення тематики службової підготовки. Наприклад у Закарпатській області вдалися до експерименту з вивчення англійської мови, обумовлюючи тим, що цей регіон є прикордонним, а англійська – це мова міжнародного спілкування. Окрім цього може бути доцільним в прикордонних областях вивчати (на побутовому рівні) мови сусідніх країн.

Що стосується тактико-спеціальної та психологічної підготовки, то слід впроваджувати додаткові заняття з тематикою, спрямованою на підготовку працівника ОВС до дій при можливому виникненні конфліктної ситуації міжнаціонального, релігійного, політичного характеру. Адже на території України є чимало місць, що мають потенційну загрозу до виникнення конфліктів подібного походження. Поряд із теоретичними заняттями необхідно частіше використовувати такий вид занять, як тактико-спеціальні навчання та тактичні ігри з відпрацюванням дій працівників органів внутрішніх справ, які можуть бути залученими до розв'язання конфліктів. Адже людина, що

має впевненість у своїй підготовці (в правовому, функціональному, фізичному плані), буде психологічно готова до розв'язання найскладніших конфліктних ситуацій різноманітного характеру.

Висновки. Сформована на сучасному етапі в Україні суспільно-політична ситуація, що може призвести до протистояння різних груп населення, кримінальних структур, політичних партій, громадських організацій змушує звернутися до досвіду розростання міжнаціональних конфліктів на території колишнього СРСР та інших держав Східної Європи й впливу їх чинників на працівників Міністерства внутрішніх справ.

Враховуючи викладене вище, необхідно звернути особливу увагу на деполітизацію структур МВС, службу та соціально-психологічну підготовку особового складу (особливо спеціальних підрозділів), виховання високих моральних принципів у начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лефтеров В.О., Тімченко О.В. Психологічні детермінанти загибелі та поранень працівників органів внутрішніх справ: Монографія. – Донецьк, ДГУ, 2002.- 322 с.
2. Пірен М.І., Лефтеров В.О. Методичні рекомендації щодо запобігання міжнаціональних конфліктів у військовому середовищі. Діагностика та методика вирішення конфліктів у військовому середовищі: Монографія. - К.: КВГІ, 1996.- С. 139-142.
3. Журов М.С. Афіліація та влада як соціально-психологічний феномен в організації спільних відносин: Автореферат дис... канд. психол. наук: 19.00.06 / Університет внутрішніх справ. - Харків, 2001. - 20 с.
4. Бандурка А.М., Друзь В.А. Конфликтология: Учебное пособие для вузов.- Харьков: Университет внутренних дел, 1997.- 356 с.